

Empirisk diakoniforskning og normativitet

En refleksjon over metodologi innen diakonivitenenskap sett i lys av "phronesis"-begrepet og maktforståelse

TORMOD KLEIVEN, FORSKNINGSSJEF VED DIAKONOVA

tok@diakonova.no

Forholdet mellom empirisk diakoniforskning og normativitet forutsetter en avklaring av hva diakoniforskning er, og hvilke perspektiver ved normativitet som har aktualitet i så henseende. Erfaringsmessig – fra egen forskning og fra veiledning av masterstudenter i diakoni – er forståelsen av normativitet i empirisk diakoniforskning i stor grad implisitt. Det uuttalte står i fare for å prege uten at forskeren er bevisst på hvilke måter dette skjer. Derfor er det god grunn til å drøfte dette forholdet i seg selv.

Mitt mål med denne artikkelen er å behandle spørsmålet om, og hvordan den metodologiske forståelsen av sosialvitenskapelig forskning som Bent Flyvbjerg representerer gjennom "Phronetic Social Science" (PSS), kan anvendes i empirisk diakoniforskning. Flyvbjergs tilnærming er forankret i Aristoteles sitt kunnskapsbegrep phronesis og i en forståelse av relasjonell maktutøvelse basert på Michel Foucault sin maktanalyse. Denne metodologiske tilnærmingen har et grunnleggende normativt preg – noe som i seg selv utfordrer en tradisjonell sosialvitenskapelig tenkning. Både "phronesis" og maktforståelse som tilnærming var viktige bærebjelker i mitt eget doktorgradsprosjekt. Begeistring over å møte disse to elementene igjen i PSS skapte et behov for å reflektere over om

denne metodologien er en relevant tilnærming også i empirisk diakoniforskning.

Denne artikkelen tar sikte på å besvare noen perspektiver ved spørsmålet: *Hvilken relevans har PSS som en metodologisk tilnærming i diakonivitenskapelig arbeid?*

Innledningsvis presenterer jeg kort PSS som konsept. Problemstillingen forutsetter videre en refleksjon over hva som menes med empirisk diakoniforskning og normativitet i denne sammenhengen. Svar på dette vil være premissgiver til å besvare problemstillingen. Følgende to spørsmål vil dernest danne utgangspunkt for videre refleksjon:

- Hvilken forståelse av *phronesis* kan ha relevans innen vitenskapelig arbeid?
- Hvilken forståelse av makt ligger til grunn i Michel Foucault sin maktanalyse?

Avslutningsvis har jeg valgt å anvende spørsmålsstillinger som ligger til grunn i PSS til å oppsummere og konkludere i forhold til artikkelens hovedspørsmål.

Metodisk er tilnærmingen i denne artikkelen basert på litteraturstudier. Utprøving av PSS i empirisk diakoniforskning vil være et naturlig neste skritt for å bedømme metodologiens relevans.

“Phronetic Social Science”¹ – en presentasjon

Det metodologiske konseptet er utviklet i Bengt Flyvbjerg sin bok fra 2001, ”Making Social Science Matter”. I 2012 ble det utgitt en artikkel-samling hvor Flyvbjerg er en av tre redaktører. Her presenteres ulike måter som denne metodologien er anvendt og utviklet i praktisk forskning og innenfor ulike kontekster.

Når Flyvbjerg presenterer sitt teoretiske grunnlag for metodologien, så argumenterer han for at Foucault i sin maktforståelse er orientert mot det innholdsmessig i phronesis-begrepet (selv om Foucault aldri selv har identifisert sin tilknytning til denne kunnskapsforståelsen):

For Foucault praxis and freedom are derived not from universals or theories. Freedom is a practice, and its ideal is not a utopian absence of power. Resistance, struggle, and conflict, in contrast to consensus, are for Foucault the most solid basis for the practice of freedom”.² (2001:102)

Flyvbjerg anvender den såkalte Dreyfus-modellen for å argumentere for den integrerte og internaliserte ”tause” kunnskapen som den ypperste, og dermed også den kunnskapsforståelse som står nærmest et *phronetisk* kunnskapsnivå.³ Dreyfus-modellen tydeliggjør at analytisk rasjonalitet er en begrenset og begrensende form for rasjonalitet, og har størst relevans på de lavere nivåene av kunnskapsdannelse.⁴ Kompleksiteten i en phronetisk rasjonalitet kan beskrives som en forhandlingsposisjon mellom ulike normerende kilder (som bibeltekst, tradisjon, erfaring og vitenskap), og hvor spenningen mellom intuitiv dømmekraft og kognitiv rasjonalitet bør synliggjøres i form av handlingskompetanse, samtidig som en fortsetter å lytte til de ulike kildenes kritikk av posisjonsvalget i handlingen.⁵

Den klassiske ”phronetiske” verdirasjonelle tilnærmingen til et felt kan bli oppsummert ifølgende tre spørsmål:

- (1) “Where are we going?
- (2) Is this desirable?
- (3) What should be done?”⁶

Men om disse spørsmålene også skal ta hensyn

til det maktanalytiske perspektivet, er de avhengig av å bli supplert med følgende spørsmålsstillinger:⁷

- Hvem vinner og hvem taper?
- Hvilket innhold har den relasjonelle maktutøvelsen?
- Hvilke muligheter er tilgjengelig for å endre eksisterende maktrelasjoner?
- Er dette ønskelig?
- Hvilke maktrelasjonelle forhold er den som stiller disse spørsmålene, selv en del av?

Sanford Schram peker på fire grunner til å foretrekke phronetisk sosialvitenskap og beskriver dermed også sentrale kjennetegn ved metodologien.⁸

1. Fokus er på en kritisk refleksjon over verdier, normer og strukturer i maktutøvelse og dominansuttrykk.
2. Forskningen er dialogisk og praksisnær – noe som også innebærer at forskeren lar seg involvere.
3. Forståelsen av sannhet skal og bør i mange henseender oppfattes som kontekstuell, og på samme tid mangesidig og kulturavhengig.
4. Fortolkningsarbeid er i seg selv å utøve makt.

PSS knyttet til empirisk arbeid har ifølge Schram ingen preferanser når det gjelder metodevalg. Metodevalget skal prøves på hva som gir best grunnlag for å besvare de fire spørsmålene som PSS baserer seg på:

1. Hvor går vi?
2. Hvem vinner og hvem taper sett ut fra hvilke maktmekanismer?
3. Er dette ønskelig?
4. Hva burde bli gjort?⁹

Disse spørsmålene vil i den siste delen av artikkelen bli anvendt til å reflektere over hvilken relevans PSS kan ha som en metodologisk tilnærming i diakonivitenskapelig arbeid.

Diakoniforskning og empiri

Betegnelsen ”diakoniforskning” er et forholdsvis nytt og fortsatt lite anvendt begrep i norsk forskningstradisjon.¹⁰ Diakonien felt og innhold har imidlertid på ulikt vis vært gjenstand for empirisk forskning. Men hva som kvalifiserer for betegnelsen ”empirisk diakoniforsk-

ning”, er ikke uten videre selvsagt. Diakoniforskning kan bety generell forskning innenfor det diakonale feltet. Dette kan gjøres på grunnlag av ulike faglige disipliner. Men diakoniforskning kan også bety forskning på grunnlag av en diakonifaglig forståelse og med basis i teologien. Begge forståelser av diakoniforskning er legitime. Mitt utgangspunkt for drøftingen er den sistnevnte.¹¹

Diakoni er faglig forankret i teologien som vitenskap og tradisjonelt knyttet til det praktisk-teologiske feltet. Når diakoniforskning begrunnes og forankres i et diakonifaglig perspektiv, kan dette betegnes som et perspektiv ”from within” hvor normativitet ikke kan ses på uavhengig av kirkens selvforståelse av diakoniens innhold.¹² Dette innebærer at diakoniforskning i seg selv er bærer av en normativitet som er begrunnet i en teologisk forståelse av diakoniens innhold og vesen. Samtidig er det et kjennetegn ved diakoni som fagfelt og utdanning at den har en flerfaglig tilnærming. Øivind Foss gir en beskrivelse av ”diakonivitenskapens status” hvor han plasserer vitenskapstradisjoner som psykologi, sosiologi, historie og samfunnsfag som en nødvendig del av diakonivitenskapens faglige rammeområde.¹³ Harald Hegstad karakteriserer dette som et møte med samfunnsvitenskapene hvor teologien må ”forholde seg til ’erfaring’ i en ny utgave, nemlig som metodisk sikret ’empiri’”¹⁴ Hegstad utdyper samtidig et normativt anliggende ved forståelsen av det han etter modell av van der Ven karakteriserer som en ”intradisiplinær” tilnærming. Dette innebærer en prosess

der man integrerer konsepter, metoder og teknikker fra én vitenskap i en annen vitenskaps sammenheng. Intradisiplinærhet betyr altså at teologien ikke bare nøyer seg med å samarbeide med andre empiriske disipliner, men også selv blir empirisk.¹⁵

Innenfor det praktisk-teologiske fagfeltet generelt har Johannes van der Ven stått sentralt i å utvikle metodikk og metodologi for en empirisk tilnærming hvor empiriens verdiladethet har vært et viktig premiss. Han knytter an til det aristoteliske utsagnet ”hard facts do not exist” når han skriver følgende:

Science does not proceed from facts that exist independently of human beings, but from appearances (phenomena) that present themselves to people as data in which the facts ”appear” to them (experiences). Because these data are associated with opinions (beliefs) about which people may differ, they pose problems of perception and interpretation (puzzles).¹⁶

Det er etter hvert en allmenn erkjennelse at innsikt, oppfatning og fortolkning alltid veves inn i det faktiske og preger forståelsen av og perspektivalget i det empiriske materiale. ”There is no theory-free ‘facts’, only theory-laden data,” konstaterer van der Ven.¹⁷

Diakonien karakteriseres av Hans Raun Iversen som ”den tjeneste mennesket er sat i, når det har vendt sig mod Guds rige. *Diakoni er kort sagt efterfølgelsens praksis*”.¹⁸ Diakoniens innhold betegner han som ”*livshjælp, hvor livet er truet*”.¹⁹ Dette understreker to sentrale forhold som angår diakoniforskningens teologiske normativitet: Diakoniens innhold forutsetter en stor grad av praksisnærhet. Etterfølgelse er i seg selv en erfaringsbasert bevegelse. Praksisnærhet er igjen knyttet til forhold som aktualiserer at livets verdi og verdighet trues. ”Den truedes posisjon” og ”den svake part” er blitt brukt som en statisk og stereotypisert beskrivelse av enkeltmennesker og grupper. Dette er i seg selv krenkende. Hvem som er den svake part, er knyttet til en analyse av maktposisjon i kontekst og forankret i maktutøvelse og ikke maktutøver.²⁰ Et diakonifaglig perspektiv kan oppsummerende beskrives som forskningsarbeid basert på at en

- stiller seg solidarisk med den svake part,
- avdekker og kritiserer urett og undertrykkelse,
- bidrar til innsikt i maktanvendelse og maktmisbruk av relasjonell, kulturell og strukturell art,
- forankrer analysene i de normene som gjelder for kirken.²¹

Det er en åpenbar sammenheng i perspektivvalg innen diakoniforskning og forskning ut fra et frigjøringssteologisk eller feministteologisk perspektiv. Både frigjøringssteologien og feministteologien representerer et oppgjør med undertrykkelse og krenkelser. Teologisk arbeid hentet

fra disse perspektivene representerer viktige forankringspunkter og metodologiske perspektiver og er av den grunn sentrale dialogpartnere i et diakonifaglig forskningsarbeid. Det er likevel en vesensforskjell: Mens feminist- og frigjøringssteologien representerer et valgt perspektiv for forståelse av det undertrykkende, er diakonien forankret i kirkenes vesen. Diakoniforskning har dermed både ansvar for og myndighet til å behandle spørsmålet om den svake parts utsatthet uten å være avhengig av å knytte analysen til avgrensede teologiske perspektivvalg.²²

Normativitet og empiri

Normativ betyr det "som utgjør en norm; som gjelder eller innebærer vurdering".²³ Ut fra en samfunnsvitenskapelig kontekst beskrives det å stille vurderende spørsmål som samsvarende med å spørre om "hvilken verdi en sosial realitet har. – Å besvare et vurderende spørsmål krever normativ argumentasjon".²⁴ Henriksen peker på spenningen mellom teologi hvor normativitet blir tatt som en selvfølge mens religiøse studier ut fra et samfunnsfaglig perspektiv har forstått seg selv "without any traits of normative grounding".²⁵ Normativitetsbegrepet må knyttes til de ulike dimensjonene ved forskningsarbeid, både formelle, strukturelle og materielle valg av innhold og perspektiv.²⁶ Hans-Georg Ziebert knytter teologiens normativitet til to hovedfelt, "material spheres" og "the process of research".²⁷ Dette innebærer at der hvor forskningen forankres i et materielt normativt sikte (eksempelvis det å stille seg solidarisk med den svake part), så vil selve prosessen fram mot et forskningsresultat måtte prøves på om en besvarer forskningsspørsmålene basert på kunnskap om den svake parts perspektiv, og hvilke konsekvenser innholdet kan ha for vedkommendes livssituasjon.

Empiribegrepet er knyttet til praksis i den forstand at den språklig betyr "erfaringslære". Det brukes først og fremst i forskningssammenheng som et uttrykk for "data skaffet ved innsamling eller observasjon".²⁸ Det empiriske er av deskriptiv art, det som "er". Det er likevel en prosessuell sammenheng og dialektikk mellom det normative og det deskriptive. Den bibelske

skapelsesberetning kan illustrere dette: Guds utgangspunkt var skapelse ut av intet. Men Guds forestilling om hvordan det burde være, var grunnlaget for et væren: "Da sa Gud: 'Det bli lys!' Og det ble lys." (1 Mos 1,3) I skapelsen ligger det med andre ord en deskriptiv normering av hva som forstås med lys. Det ligger videre en normativ vurdering av kvaliteten ved selve skapelsen når Gud beskriver det skapte som "overmåte godt" (1 Mos 1,31).

Spørsmålstyper innenfor kvalitativ empirisk forskning kan ifølge Ragnvald Kalleberg kategoriseres i tre: som konstatierende, vurderende og konstruktive.²⁹ Konstatierende og vurderende spørsmålsstillinger er knyttet til hva som er, og hva som burde ha vært. Med konstruktive spørsmålsstillinger menes at en etterspør hva som er nødvendig for å komme dit en burde ha vært – med andre ord veien fram til en forbedret praksis. I Hans Skjervheim sitt oppgjør med en positivistisk forankret sosiologi angriper han at det han kaller "faktisiteten", kan studeres adskilt fra normative standarder som "det sanne, det gode og rette, og det vakre".³⁰ Han konstaterer at "den positivistiske samfunnsvitenskapen har revidert menneskebildet slik at mennesket berre vert borgar av ei verd, den faktiske verda". Han hevder videre at dette nettopp gjøres ved å legitimere dette ut fra sin egen vitenskap "i eigenskap av noko som er *gyldig og fornuftig*, og ikkje berre rein faktisitet". I så måte peker han på den tilslørte normativitet i sosiologien i form av å legge en vurderende spørsmålsstilling til grunn. Samtidig mangler den tradisjonelle sosialvitenskapelige tilnærmingen konstruktive spørsmålsstillinger, spørsmål som søker etter svar på hvordan man kommer til det som er "gyldig og fornuftig". Dette er nettopp et anliggende PSS tar et oppgjør med.

Relevante perspektiver knyttet til normativitet i empirisk diakonifaglig forskning kan ut fra dette oppsummeres på følgende måte:

- Diakonifaglig forskning forutsetter en eksplisitt normativitet hvor det normerende er transparent i forskningsarbeidet, både i forhold til det materielle og det prosessuelle innholdet.³¹
- Det flerfaglige og intradisiplinære i diakoniforskning utfordrer forståelsesrammene

som legges til grunn i det analytiske arbeidet med empirisk materiale. Det normerende i dette arbeidet er først og fremst valg av posisjon for fortolkning av materialet fordi dette er avgjørende for hvilke perspektiver materialet analyseres ut fra

- Spørsmålet om normativitet vil i tillegg kunne prøves på i hvilken grad forsknings-spørsmålene innbefatter konstruktive spørsmålsstillinger, hva som er premisser for å komme dit hvor en burde komme.
- Et diakonifaglig perspektiv vil ha som sikte å forbedre praksis, og som av den grunn forutsetter konstruktive spørsmål.

Phronesis i forskningssammenheng

Phronesis er sammen med *techné* de begrepene Aristoteles karakteriserer som praktisk kunnskap.³² *Techné* er kunnskapsforståelse som kan knyttes til utøvelse innenfor kunst og håndverk og basert på en instrumentell rasjonalitet. *Phronesis* er nært knyttet til etikk basert på en praktisk verdirasjonalitet og er karakterisert som pragmatisk, kontekstavhengig og handlingsorientert.³³ Aristoteles beskriver selv sitt begrep på følgende måte:

We may grasp the nature of prudence [*phronesis*] if we consider what sort of people we call prudent... prudence cannot be science or art, not science [*episteme*] because what can be done is a variable (it may be done in variable way, or not done at all), and not art [*techné*] because action and production are generically different... What remains, then, is that it is a true state, reasoned, and capable of action with regard to things that are good or bad for man.³⁴

Livsvisdom som inkluderer en kompetanse til å handle, mener jeg er det nærmeste vi kommer en norsk oversettelse av begrepet.³⁵ *Phronesis* kan ikke uten videre skilles fra personen, fordi den er en internalisert kunnskap som preger handling og væren. Det er en verdibasert kunnskap samtidig som den ikke kan skjematiseres i et verdisystem. Den preges tvert imot av "the greatest degree of flexibility, openness, and improvisation".³⁶

Flyvbjergs "Phronetic Social Science" bygger som nevnt på det aristoteliske kunnskapskon-

septet *phronesis*. Men han ikke er alene om å anvende begrepet i en metodologisk og vitenskapsteoretisk sammenheng. Don Browning sitt "praksis-teori-praksis"-konsept har hatt stor betydning for forståelsen av empirisk forskning innen teologien i nyere tid. Hos Browning står det aristoteliske begrepet *phronesis* sentralt for å beskrive hva en ønsker å oppnå i den forskningsprosessen han beskriver.³⁷ Browning har, sammen med Kjell Nordstokke, vært metodologiske normgiver til svært mye av det diakonifaglige forskningsarbeidet i norsk kontekst. Brownings konsept for teologisk arbeid brøt med en tradisjonell forståelse av teologi som en bevegelse fra teori til praksis. Han presenterer sin tilnærming på følgende måte:

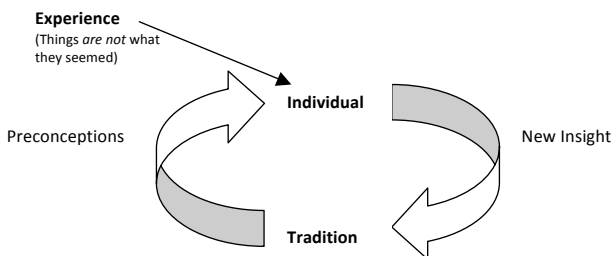
The view I propose goes from practice to theory and back to practice. Or more accurately, it goes from present theory-laden practice to a retrieval of normative theory-laden practice to the creation of more critically held theory-laden practices.³⁸

Brownings konsept forankrer teologien i praksis. Samtidig understreker han at praksis er "teoriladet", og omtaler samtidig teori som normativ teoriladet praksis. Det understreker det sammenvevde og dialektiske i forholdet mellom teori og praksis. Kjell Nordstokke har ikke eksplisitt knyttet sin modell for diakonivitenenskapelig arbeid til *phronesis*-begrepet, men anvender en tilsvarende prosessuell modell som Browning: En undersøkelse av diakonal praksis i gitt kontekst danner grunnlaget for en bedømmelse fundert på teologisk og empirisk kunnskap sammen med diakonal teori. Dette er grunnlag for å søke etter en metodologi for forbedret praksis.³⁹

I likhet med Browning anvender også Hans-Georg Gadamer *phronesis* som et viktig begrep i sin hermeneutiske filosofi. Ifølge Joseph Dunne sier han at *phronesis* kanskje er "the fundamental form of experience compared with which all other experience represents denaturing".⁴⁰ Gadamers anvendelse av den hermeneutiske sirkel kan tydeliggjøre begrepets rolle som forankringspunkt i en hermeneutisk prosess. Han beskriver den hermeneutiske sirkelen på følgende måte:

The circle, then, is not formal in nature. It is neither subjective nor objective; but describes understanding as the interplay of the movement of tradition and the movement of the interpreter.⁴¹

Sirkelen kan visualiseres på følgende måte:⁴²

Denne tenkningen synliggjør et viktig poeng knyttet til forholdet mellom normativitet og empiri, nemlig at den dialektiske bevegelsen mellom praksis og teori og mellom erfaring og tradisjon skal bidra til å utvikle en internalisert handlingskompetent livsvisdom. Innenfor det diakonale forskningsfelt kjennetegnes dette av en prosess hvor en forholder seg til "present theory-laden practice" og "normative theory-laden practice" slik at dette bidrar til å skape "theory-laden practice" i samsvar med en diakonifaglig normativitet.

Johannes A. van der Ven beskriver Ricoeur sin trefasemodell på en måte som er svært relevant i drøfting av *phronesis* anvendt i empirisk diakoniforskning. Ricoeur sin modell i forståelse av normativitet er basert på det gode (som vi også finner igjen hos Aristoteles), det rette og det vise. I denne modellen har "the good primacy over the right, because it is embedded in the community in which we live, the tradition from which we are fed, the context by which we are shaped".⁴³ En foredling av dialektikken mellom det gode og det rette er knyttet til det tredje kriteriet, "the wise, which refers to practical-moral wisdom, moral wisdom in situation".⁴⁴ Van der Ven peker på at Ricoeur sin anvendelse av det phronetiske perspektivet er forankret i fortolkning av selvet, og hvor van der Ven anvender Emanuel Levinás sin distinksjon mellom "being with" og "being for" den andre. Det tydeliggjør et posisjonsvalg i møte med den andre, hvor

"being with" er erkjennelsen av å være sammen (*zusammensein*) uten at dette nødvendigvis innebærer noe ansvar for den andres ve og vel, mens "being for" innebærer "the appeal of the other to take responsibility".⁴⁵ "Being for" samsvarer da med den normativitet som kjenner tegner et diakonifaglig perspektiv slik det er beskrevet tidligere i artikkelen.

Van der Ven utdyper tre aspekter ved *phronesis*-begrepet med bakgrunn i Ricoeur sin modell. Det første er understreking av det situasjonsbetingede. Visdom innebærer en dømmekraft som springer ut av det unike ved den situasjonen som analyseres og fortolkes. Det andre aspektet er å være bevisst på den moralske pluralitet som kjennetegner verdivalg i komplekse samspill innen relasjoner og systemer. Det kan betegnes som en hellig usikkerhet hvor tvilen på om en har gjort en rett analyse og fortolkning av situasjonen, gis autoritet. Det tredje aspektet er at denne tvilen likevel ikke fører til beslutningsvegring "after weighing all the relevant aspects and carefully weighing the consequences".⁴⁶ Dette innebærer imidlertid at beslutninger fortrinnsvis skjer i dialog med andre fordi "the *phronimos* is not necessarily one individual alone".⁴⁷

Maktforståelse – i lys av Michel Foucault

Bertrand Russel skal ha sagt: "The fundamental concept in social science is Power, in the same sense in which Energy is the fundamental concept in physics".⁴⁸ Michel Foucault går enda et skritt lenger ved å karakterisere makt som allestedsnærværende: "Makten er overalt. Det skyldes ikke at den omfatter alt, det skyldes at den kommer alle steder fra".⁴⁹ Det maktfrie samspill finnes ikke. Foucault ønsket ikke benevnelsen "maktteoretiker" fordi han hevdet at han ikke hadde noen teori om makt. Makten kan ikke karakteriseres eller kategoriseres. Det er en utøvelse og ikke noe som person eller institusjon besitter i seg selv.⁵⁰

Makten er ikke en institusjon, og den er ikke struktur, den er ikke en bestemt styrke som bestemte personer skulle være utstyrt med: Den er navnet man setter på en kompleks strategisk situasjon i et gitt samfunn.⁵¹

Denne maktforståelsen setter fokus på det relasjonelle samspill, enten det er på person- eller institusjonsnivå. Den fastholder samtidig at maktutøvelsen også må ses i lys av strukturelle trekk. Poenget er likevel at makten framstår først og fremst i utøvelsen og ikke som en karakteristikk ved utøveren eller strukturen. Det grunnleggende spørsmålet er dermed ikke hvem som utøver makt, men hvordan makt utøves.

Foucault sin norm for utvikling av sin maktanalyse er et uttrykt ønske om å utfordre "every abuse of power whoever the author, whoever the victim" ut fra en forståelse av at et oppgjør med dette er frihetsskapende.⁵² Van der Ven konkretiserer denne forståelsen til det han kaller "the dissymmetry of violence, which may be understood in terms of the distinction between 'power-to-do' and 'power-over'".⁵³ Foucault sin beveggrunn står med andre ord nær til den normativitet for diakonifaglig forskning, som er beskrevet innledningsvis. Dette har i seg selv ingen avgjørende betydning for om hans maktforståelse kan anvendes som et metodologisk grep i diakonifaglig arbeid, men det forsterker grunnene til å reflektere videre over mulighetene for dette.

Flyvbjerg oppsummerer det han mener er det beste fra flere maktperspektivgivere (Friedrich Nietzsche, Michel Foucault, Robert Dahl, Max Weber), og som samsvarer med denne grunnleggende tenkning om makt.⁵⁴ Følgende bearbejdede og fornorskede form mener jeg gir et godt grunnlag for å drøfte en maktanalytisk tilnærming til empirisk forskning innen det diakonifaglige området:

1. Makt forstås som noe produktivt og positivt, og ikke bare som begrensende og negativt.
2. Makt ses på som et nettverk av allestedsnærværende relasjoner, og ikke bare lokalisert til sentra eller institusjoner, eller noe som man kan besitte.
3. Maktkonseptet ses på som ultradynamisk: Makt er noe som en stadig tilegner seg og utøver i en vedvarende bevegelse knyttet til relasjoner gjennom styrke, taktikk og strategi.
4. Det er analytisk ikke mulig å skille fra

hverandre kunnskap og makt, sannhet og makt og rasjonalitet og makt. Makt produserer kunnskap, og kunnskap produserer makt.

5. Det sentrale spørsmålet er hvordan makt blir utøvd, og ikke bare hvem som har makt, og hvorfor vedkommende har det. Fokus er på prosess og strukturer.
6. Makt studeres på grunnlag av de enkle og nærliggende spørsmål, det nærværende og erfaringsbaserte (empiriske) og ikke primært på grunnlag av de store og overordnede spørsmålene.

PSS som metodologisk tilnærming til diakonivitenskapelig arbeid - drøfting

Følgende er et forsøk på å oppsummere og anvende behandlingen av diakoni og normativitet, *phronesis*-begrepet og maktforståelse til å reflektere over diakonivitenskapelig arbeid sett i lys av PSS som metodologisk tilnærming.

Hvor går vi?

Diakoniforskning i norsk sammenheng er i en nybrottsfase – på samme måten som empirisk teologisk forskning. Dette utfordrer til en gjenomtenkning av hvilke metodologiske perspektiver som skal prege denne typen forskning. Så langt har Browning og Nordstokke vært pregende på mye av den diakonifaglige forskningen som har funnet sted. Nordstokke er den første professor innen diakoni i Norge og har vært sentral i den akademiske oppbyggingen av diakonivitenskapen i vårt land. Hans doktorgradsavhandling var en studie i frigjøringsteologien, og dette har vært grunnlaget for hans praksisnære, relevante og anvendbare modell for hvordan en kan designe et forskningsprosjekt. Browning sin modell baserer seg på at all teologi er praktisk teologi, og i så måte må ta utgangspunkt i praksis. Dette er en viktig grunn til at også hans perspektiv er svært nærliggende ut fra et diakonifaglig fokus. Både Brownings og Nordstokkes forståelse av praksisnærhet i et forskningsarbeid forutsetter også anvendelse av et flerfaglig perspektiv i samsvar med diakonifagets kjennetegn.

Hva har så PSS å tilføre? For det første vil PSS etter min mening ikke være en metodologisk

overbygning som forringer eller står i motsetning til Browning og Nordstokke. En "phronetisk" tilnærming er allerede identifisert som en del av Brownings grunnlagstenkning. Jeg vil også hevde at Nordstokkes modell kan knyttes til en "phronetisk" kunnskapsforståelse: Modellen er basert på praksis som både inngang og utgang av prosessen, samt vektlegger en flerfaglig tilnærming og kontekstavhengighet. Dette er elementer som er gjenkjennbare i *phronesis*. PSS vil imidlertid tilføre en rikere metodologisk tilnærming. Dette har sammenheng med at det har et tydelig og eksplisitt maktanalytisk element i metodologien, noe som mangler i de to andre. Det maktteoretiske perspektivet er basert på en dynamisk og relasjonell forståelse av makt. Det har som mål å identifisere maktutøvelse mer enn maktutøveren. Dermed er fokus på hva maktanvendelsen skaper og reflekterer, mer enn på en statisk forståelse av hvor makten plasseres. Utfordringen i et både frigjørings- og feministeologisk perspektiv er nettopp at det er basert på identifikasjon av maktutøveren (som person og instans) mer enn på maktutøvelsen som skjer begge veier i det relasjonelle samspillet.

I diakonifaglig forskning forutsettes det et normativt utgangspunkt for hva som kjenne-tegner god maktutøvelse, nemlig at det skaper eller bidrar til frihet for den svake part i et samspill. Diakonifaglig forskning er i den forstand basert på "doing theology from below", som blant annet innebærer "a preferential option for the poor".⁵⁵ Det er med andre ord ikke bare et valg av et tematisk fokus, men også av perspektiv. Perspektivet gjør det nødvendig å anvende maktanalyse i forskningsarbeidet fordi det maktasymmetriske er grunnlaget for status som svak, som fattig eller som krenket.

Empirisk diakoniforskning synes å være avhengig av en empatisk nærhet til den svake parts anliggende. Et slikt utgangspunkt kan tilsynelatende stå i spenning til et forskningsmessig ideal om nødvendig distanse for å etablere en forståelse basert på kritisk og teoretisk refleksjon. Denne spenningen er en del av diakoniforskningens normative utfordring. Empati innebærer både nærhet som gir innsikt i den andres livsbetingelser og opplevelse, men også

en distanse som grunnlag for en åpen og kritisk refleksjon. Disse posisjonene er gjensidig avhengige av hverandre. Det er nettopp dette poenget *phronesis* kan og bør ivareta. Fortolkningen er en drøfting av det empiriske materiale i dialog med ulike teoretiske perspektiver – både for å anvende relevante teoretiske perspektiver på materialet og for å utvikle ny praksis. *Phronesis* er i den forstand en kunnskapsforståelse som skal bidra til å skape et nødvendig spenningsforhold mellom nærhet og distanse. Charles Taylor beskriver dette på følgende måte:

Empathy may certainly be useful in coming to have the understanding we seek, but it is not what understanding consist in. Science is a form of discourse, and what we want is an account which set out the significance of action and situation.⁵⁶

Phronesis-posisjonen sammen med en maktanalytisk tilnærming kan bidra til en selverkjennende empati hvor forskerens subjektivitet og maktposisjon plasseres tilgjengelig som grunnlag for de presenterte forskningsresultatene. "Understanding is inseparable from criticism, but this in turn is inseparable from self-criticism," er Taylors måte å uttrykke noe av det samme på.⁵⁷

Hvem vinner og hvem taper sett ut fra hvilke maktmekanismer?

Utfordringen ved en metodologi som vektlegger maktanalyse (i Foucault sitt konsept), er at den tydeliggjør at maktanvendelse er innvevd både i egen og andres forskning og i kunnskapsproduksjon. Definisjonsmakten har alltid vært knyttet til den mektiges domene, og endring av strukturer både på mikro- og makronivå kan ikke isoleres fra maktutøvelse og endring av dominans. Dette utfordrer et grunntrekk ved den gjengse forståelse av forskning, nemlig at den skal være fri – som om den evnet å være fri. En metodologi som eksplisitt tar dette med, vil først og fremst utfordre de kreftene som tilslører maktens betydning og rolle.

Diakonifaglig fokus er på den svake part, den marginaliserte, den undertrykte, den krenkede. Det innebærer at forskning som tar maktperspektivet på alvor, vil kunne skape uro og kon-

flikt fordi det utfordrer maktmekanismer som nettopp krenker og undertrykker. Det utfordrer også stereotype forestillinger om hvem som er svak og sterk, og selve forestillingens skyttergraveffekt. En kontinuerlig analyse av maktens dynamikk med fokus på utøvelse mer enn utøver, er langt mer konstruktiv.

Diakoniens funksjon er i så måte å være et uromoment både innad i kirken og i kirkens forhold til samfunnet for øvrig om vi baserer den på Raun Iversens definisjon av diakoni som "etterfølgelsens praksis". Diakonifaglig forskning skal også ivareta dette anliggendet. Den tapende part vil være et forskningsmiljø og en kirke som er basert på harmoniserende idealer, og hvor motsetninger og konflikt er til for å dempes. En metodologi som forankres i *phronesis*, gir mulighet for å gjøre forskning ut fra pragmatiske og kontekstavhengige premisser. Samtidig kan det være behov for en utdyping av hvordan dette står i forhold til kirkens universale og allmenne oppdrag og innhold både på makronivå og knyttet til det enkelte forskningsprosjekt.

Er dette ønskelig?

Normering (på makronivå) må forankres i diakoniens egen normativitet. Diakoni forstås som "evangeliet i handling"⁵⁸ og er betegnet som "etterfølgelsens praksis"⁵⁹. "Det ønskelige" må derfor måles ut fra en teologisk refleksjon over evangeliets handlingsaspekt sett i lys av hva etterfølgelse av Jesus Kristus innebærer, nemlig "whether this practice can be understood as participating in God's act in and for the world".⁶⁰ Spørsmålet anvendt i et forskningsprosjekt (mikronivå) må ha samme utgangspunkt, men må da både kontekstualiseres, og ikke minst avklares i dialog med den og dem som representerer det posisjonsvalget prosjektet har valgt. Samtidig er det nødvendig å ha en kritisk-refleksiv holdning til hvordan egen maktposisjon som forsker kan virke inn på forståelse, og til makt-dynamikken som kan endre på maktposisjoner i samspillet.

Hva burde bli gjort?

PSS utfordrer et tradisjonelt vitenskapsteoretisk perspektiv, nemlig at vitenskap er forankret i

epistemé som kunnskapsforståelse. Dreiningen også innen teologien mot en sterkere vektlegging på empirisk forskning vil høyst sannsynlig utfordre dette perspektivet og i beste fall gi en fruktbar dialog innenfor det vitenskapsteoretiske og metodologiske feltet diakoniforskningen befinner seg i.

Fokuset på maktperspektivet innebærer ikke å gjøre taperen til vinner, men til å myndiggjøre den svake part slik at dette perspektivet blir gitt legitimitet og grunnlag for dialog i det samspillet som skjer både relasjonelt og institusjonelt knyttet til handling, struktur og system. Foucault begrunnet sitt maktanalytiske perspektiv med at et oppgjør med enhver form for krenkelse var en frigjørende bevegelse. Myndiggjøring av den krenkede vil derfor være en målestokk på hvilken praksis som er tjenlig. Men denne praksis må samtidig fastholde en hver aktør sin verdi og verdighet – skapt i Guds bilde – enten vedkommende identifiseres som den som krenker, eller den som blir krenket. Den frigjørende bevegelsen er en bevegelse mot verdiggjøring av et hvert menneske til å være den som han eller hun er skapt til å være.

Oppsummering og konklusjon

Noen oppsummerende (og foreløpige) konklusjoner om hva som burde ligge til grunn for diakonifaglig forskning er at:

- Empirisk diakoniforskning er bærer av en grunnleggende normativitet i den forstand at den i solidaritet med den svake part har som mål å bidra til å avdekke og kritisere krenkende og undertrykkende forhold, og hvor analysene forankres i de normene som gjelder for kirken.
- Forskningen må baseres på en metodologi som forvalter dialektikken mellom det deskriptive og det normative slik at den produserer et grunnlag for forbedret praksis.
- Forskningen skal anvende spenningen mellom en empatisk nærhet til den svakes posisjon og den distansen som en teori-fundert kontekstualisering forutsetter. Dette er grunnlaget for å utvikle en handlingskompetent livsvisdom ("phronesis") som gir grunnlag for å avdekke undertrykkende maktmekanismer og å styrke verdiggjøren-

de maktbruk.

Anvendelse av PSS i praksis innen diakonifaglig empirisk forskning vil være det beste grunnlag for å vurdere om denne metodologien bidrar til å oppfylle disse kriteriene. Til grunn for en slik utprøving kan en tydeliggjøring av hvordan spørsmålene i PSS-metodikken kan anvendes i et diakonifaglig forskningsprosjekt.. Følgende er et bidrag til dette:

1. *Hvor går vi?* Spørsmålets "vi" må basere seg på at forskeren har en posisjon som står nær den som til enhver tid er den svake part i den sammenhengen undersøelsen skjer, og gir dette perspektivet gyldighet. Dette forutsetter en kontinuerlig analyse av hvem som representerer den svake part i den dynamiske bevegelsen som maktforståelsen er basert på.
2. *Hvem vinner og hvem taper sett ut fra hvilke maktmekanismer?* Maktforståelsen forutsetter at dynamikken i maktposisjoner til enhver tid legges til grunn for analysen. Et diakonifaglig perspektiv innebærer at den svake parts stemme skal gis myndighet og gyldighet. Nettopp det dynamiske og relasjonelle i Foucault sin maktforståelse utfordrer til en stadig refleksjon over hvem som er den svake og sterke part.
3. *Er dette ønskelig?* "Det ønskelige" måles ut fra en teologisk refleksjon over evangeliets handlingsaspekt sett i lys av hva etterfølgelse av Jesus Kristus innebærer. I forskningsprosjektet må dette kontekstualiseres og avklares i dialog med den og dem som representerer det posisjonsvalget prosjektet har valgt, og begrunnet i teologisk refleksjon over hva det er å være menneske, og hva det er å være kirke. Egen maktposisjon som forsker og den makt-dynamikken som kan endre på maktposisjoner i samspillet, vil måtte vurderes for å besvare spørsmålet om hva som er ønskelig.
4. *Hva burde bli gjort?* Myndiggjøring av den svake part skal gis legitimitet og være grunnlag for dialog i det samspillet som skjer både relasjonelt og institusjonelt knyttet til handling, struktur og system. Spørsmålet om ny praksis må basere seg

på hvordan dette kan skje. Svaret må samtidig være forankret i et menneskesyn som fastholder en hver aktør sin verdi og verdighet – skapt i Guds bilde – enten vedkommende identifiseres som den som krenker, eller den som blir krenket.

Litteratur

- Ballard, Paul og John Pritchard: *Practical Theology in Action. Christian Thinking in the Service of Church and Society*. London: SPCK, 2006.
- Bontekoe, Ronald: *Dimensions of the Hermeneutical Circle*. New York: Humanity Books, 2000.
- Browning, Don S.: *A fundamental Practical Theology. Descriptive and Strategic Proposals*. Minneapolis: Fortress Press, 1996.
- Dunne, Joseph: *Back to the Rough Ground. Practical judgment and the lure of technique*. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1997.
- Engelstad, Fredrik m.fl.: *Samfunn og vitenskap. Samfunnsfagenes fremvekst, oppgaver og arbeidsmåter*. Oslo: Ad Notam Gyldendal, 1999.
- Flyvbjerg, Bent: *Making Social Science Matter. Why social inquiry fails and how it can succeed again*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Flyvbjerg, Bengt, Todd Landman, Sanford Schram (ed): *Real Social Science. Applied phronesis*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Foucault, Michel: *Seksualitetens historie I. Viljen til viten*. Oslo: Pax Forlag, 1999.
- Foss, Øivind: *Kirkens diakoni: i bibelteologisk, historisk og etisk belysning*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 1992.
- Gadamer, Hans-Georg: *Truth and Method*. London: Continuum, 2004.
- Hegstad, Harald: "Normativity and empirical data in practical theology". I *Difficult Normativity. Normative Dimensions in Research on Religion and Theology* redigert av Jan-Olav Henriksen. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2011.
- Hegstad, Harald: "Praktisk teologi som empirisk teologi. Forholdet mellom teologi og empiri hos Johannes A. van der Ven. I *Halvårsskrift for Praktisk Teologi 2/1998*.
- Henriksen, Jan-Olav (ed): *Difficult Normativity. Normative Dimensions in Research on Religion and Theology*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2011.
- Henriksen, Jan-Olav: "Normative dimensions in empirical research on religion, values and society, I *Difficult Normativity. Normative Dimensions in Research on Religion and Theology* redigert av Jan-Olav Henriksen. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2011.
- Kalleberg, Ragnvald: "Forskningsopplegget og samfunnsforskningens dobbeltdialog". I *Kvalitative metoder i samfunnsforskning* redigert av Harriet Holter og Ragnvald Kalleberg. Oslo: Universitetsforlaget, 1996.
- Kleiven, Tormod: *Intimitetsgrenser og tillitsmakt. Kirkesamfunns bruk av retningslinjer i møte med seksuelle krenkelser sett i lys av et diakonifaglig perspektiv*. Oslo: PhD-avhandling i teologi ved MF, 2008.
- Nordstokke, Kjell: "Diakonivitenskapens teoretiske ramme". I *Diakonos* nr. 6 og 7 – 1999.
- Pettersen, Roar C.: *Problemet først: Problembasert læring som pedagogisk idé og strategi*. Oslo: Tano Aschehoug, 1997.
- Raun Iversen, Hans: *Praktisk teologi*. Frederiksberg: Forlaget ANIS, 2004.
- Skjerveheim, Hans: *Deltakar eller tilskodar og andre essays*. Oslo: Aschehoug & Co, 1996.
- Taylor, Charles: *Philosophy and the Human Sciences. Philo-*

- sophical Papers* 2. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Van der Ven, Johannes A.: "An Empirical or A Normative Approach to Practical-theological Research? A false Dilemma. I *Normativity and Empirical Research in Theology* redigert av Johannes van der Ven og Michael Scherer-Rath. Brill: Empirical Studies in Theology vol 10, 2004.
- Van der Ven, Johannes: *Formation of the Moral Self*. Grand Rapids/Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 1998.
- Ziebertz, Hans Georg "Empirical: Methodology and Normativity". I *Normativity and Empirical Research in Theology* redigert av Johannes van der Ven og Michael Scherer-Rath. Brill: Empirical Studies in Theology vol 10, 2004.
- ## Noter
- 1 Sanford Schram hevder at "Phronetisk sosialvitenskap" (eller "Phronetic Social Science") i dag er en etablert term på grunnlag av Flyvbjergs presentasjon; Flyvbjerg m.fl., *Real Social Science*, 16.
 - 2 Flyvbjerg, *Making Social Science Matter*, 102.
 - 3 Dreyfus-modellen er hentet fra Hubert and Stuart Dreyfus, *Mind of Machine*. Den baseres på fem nivåer i menneskets læringsprosess: (1) Novice, (2), Advanced beginner, (3) Competent performer, (4) Proficient performer og (5) Expert; jf Flyvbjerg, *Making Social Science Matter*, 10.
 - 4 *Ibid.*, 21.
 - 5 Henriksen, "Normative dimensions in empirical research on religion, values and society", 25.
 - 6 *Ibid.*, 60.
 - 7 *Ibid.*, 131.
 - 8 Flyvbjerg m. fl., *Real Social Science*, 18–19.
 - 9 *Ibid.*, 25.
 - 10 Jan-Olav Henriksen beskriver hvordan empirisk forskningsarbeid først har blitt en naturlig del av det teologiske forskningsfeltet i løpet av de siste 20-30 årene; Henriksen (ed.), *Difficult Normativity*, 11.
 - 11 Samtidig vil anvendelsen av PSS som nettopp er hentet fra en annen fagdisiplin, også utfordre normativitetens plass og funksjon innen diakoniforskning i den alternative betydningen.
 - 12 Hegstad, "Normativity and empirical data in practical theology", 77.
 - 13 Foss, *Kirkens diakoni*, 200.
 - 14 Hegstad, "Praktisk teologi som empirisk teologi", 16.
 - 15 Hegstad, "Praktisk teologi som empirisk teologi", 19. Se også Hegstad, "Normativity and empirical data in practical theology", 84. De øvrige tilnæringsformene van der Ven også behandler er en monodisiplinær, multidisiplinær og interdisiplinær tilnærming; Van der Ven, *Practical Theology*, 89–112.
 - 16 Van der Ven, "An empirical or a normative approach", 104. Også dette sitatet er forankret i sitat av Aristoteles.
 - 17 *Ibid.*, 106.
 - 18 Raun Iversen, *Praktisk teologi*, 161.
 - 19 *Ibid.*
 - 20 Dette blir tydeliggjort i presentasjonen av Foucault sin maktforståelse senere i artikkelen.
 - 21 Kleiven, *Intimitetsgrenser og tillitsmakt*, 63. En grundigere behandling av innholdet i et diakonifaglig perspektiv er gitt denne avhandlingen; 54–63.
 - 22 Et eksempel både på sammenheng og vesensforskjell er nærmere beskrevet i Kleiven, *Intimitetsgrenser og tillitsmakt*, 266–270.
 - 23 Fremmedord – blå ordbok.
 - 24 Engelstad mfl, *Samfunn og vitenskap*, 107.
 - 25 Henriksen (ed.), *Difficult Normativity*, 12.
 - 26 Henriksen gir en gjennomgang av noen perspektiver som synliggjør noen sentrale dimensjoner ved normativitet innen teologisk forskning; *Ibid.*
 - 27 Ziebertz, "Empirical Methodology and Normativity", 289.
 - 28 Fremmedord – blå ordbok.
 - 29 Kalleberg, "Forskningsopplegget og samfunnsforskningens dobbeltdialog", 38. Han anvender også de samme tre kategoriene for å behandle ulike former for forskningsopplegg; 50–55.
 - 30 Skjervheim, *Deltakar eller tilskodar og andre essays*, 203.
 - 31 Henriksen, "Normative dimensions in empirical research on religion, values and society", 25.
 - 32 *Empisteme* er Ifølge Aristoteles den teoretiske og vitenskapsbaserte kunnskap som er universell og kontekst-uavhengig, og basert på en analytisk rasjonalitet.
 - 33 Flyvbjerg, *Making Social Science Matter*, 57.
 - 34 *Ibid.*, 56.
 - 35 Praktisk visdom, kyndighet, handlingsklokskap og skjønn er andre forsøk på å oversette *phronesis*; se Pettersen, *Problemet først*, 204.
 - 36 Dunne, *Back to the Rough Ground*, 245.
 - 37 *Ibid.*, 34–54.
 - 38 Browning, *A Fundamental Practical Theology*, 7.
 - 39 Nordstokke anvender den frigjøringsteologiske modellen "Se-bedømme-handle" i sin presentasjon. Modellen er nærmere beskrevet i Nordstokke, "Diakonivitenskapens teoretiske utgangspunkt", jf også presentasjon i Kleiven, *Intimitetsgrenser og tillitsmakt*, 66–69.
 - 40 Dunne *Back to the Rough Ground*, 127.
 - 41 Gadamer, *Truth and Method*, 293.
 - 42 Bontekoe, *Dimensions of the Hermeneutic Circle*, 114. Illustrasjonen svarer også til sentrale anliggender i Brownings hermeneutiske teologi.
 - 43 Van der Ven, *Formation of the Moral Self*, 9.
 - 44 *Ibid.*
 - 45 *Ibid.*, 157.
 - 46 *Ibid.*, 172.
 - 47 *Ibid.*; Van der Ven siterer Ricoeur .
 - 48 Flyvbjerg, *Making Social Science Matter*, 88.
 - 49 Foucault, *Seksualitetens historie I*, 104.
 - 50 Flyvbjerg m.fl., *Real Social Science*, 117, jf Foucault, *Disipline and Punish* (New York: Vintage Books, 1979), 26.
 - 51 Foucault, *Seksualitetens historie I. Viljen til viten*, 104.
 - 52 Flyvbjerg, *Making Social Science Matter*, 100.
 - 53 Van der Ven, *Formation of the Moral Self*, 162.
 - 54 Flyvbjerg, *Making Social Science Matter*, 131–132.
 - 55 Ballard, *Practical Theology in Action*, 89.
 - 56 Taylor, *Philosophy and Social Sciences*, 117.
 - 57 *Ibid.*, 131.
 - 58 Kirkerådet, *Plan for diakoni*.
 - 59 Raun Iversen, *Praktisk teologi*, 61.
 - 60 Hegstad, "Normativity and empirical data in practical theology", 82.

Sammendrag

Artikkelen legger til grunn at empirisk diakoniforskning er bærer av en grunnleggende normativitet. Denne normativitet er basert på solidaritet med den svake part, hvor en analytisk tilnærming forankres i kirkens normer. En metodologisk tilnærming drøftes på grunnlag av dette, fundert på det aristoteliske begrepet "phronesis" (oversatt til "livsvisdom som inkluderer handlingskompetanse"), Michel Foucault sin maktforståelse og med basis i en anerkjent forståelse av sosialvitenskapelig forskning kalt "Phronetic Social Science" (PSS). Artikkelen drøfter om og hvordan denne metodologien kan anvendes som grunnlag for empirisk diakoniforskning.